

УДК 347.78(477)

*І. Г. Запорожець,
начальник Управління юстиції у Луганській області,
А. Т. Комзюк,
д-р юрид. наук, проф. Національного університету внутрішніх справ,
Л. Т. Комзюк,
канд. юрид. наук, провідний науковий співробітник
НДІ інтелектуальної власності АПРН України*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПАТЕНТНОГО ВІДОМСТВА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У зв'язку з необхідністю вдосконалення системи органів державного управління України у сфері інтелектуальної власності все більшої актуальності набуває дослідження варіантів правового регулювання статусу патентних відомств у зарубіжних країнах [2; 4; 5; 9; 10]. Відповідно до Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Законом України від 21 листопада 2002 р., вивчення досвіду держав Центральної та Східної Європи щодо наближення їх законодавства у сфері інтелектуальної власності до норм права Європейського Союзу є одним з головних завдань вітчизняної юридичної науки.

Оскільки Республіка Польща належить до тих постсоціалістичних країн, де охорона і захист прав на об'єкти інтелектуальної власності забезпечуються на рівні кращих європейських стандартів (що значною мірою зумовлено саме традиційно високим статусом Патентного відомства Польщі), а також з огляду на значну подібність української і польської правових та патентних систем, вивчення польського досвіду уявляється нам надзвичайно актуальним, тим більше, що цим проблемам присвячено лише поодинокі праці [3].

Правовий статус Патентного відомства Польщі (далі — ПВ) протягом близько сорока років визначав спеціальний Закон про Патентне відомство Польщі від 31 травня 1962 р. (остання його редакція — 1993 р.) [11]. Він був скасований чинним з 22 серпня 2001 р. Законом про право промислової власності від 30 червня 2000 р. (далі — Закон) [12], в кількох спеціальних розділах якого (що включають майже 50 статей) досить детально регулюються функції і повноваження ПВ Польщі. Крім того, повноваження ПВ та правові форми їх здійснення конкретизуються прийнятими на основі бланкетних норм Закону розпорядженнями Ради Міністрів про сферу діяльності ПВ, про провадження з розв'язання спорів (w sprawie postkrowania spornego) перед ПВ, а також його статутом, затвердженим розпорядженням Голови Ради Міністрів від 17 вересня 2001 р. [13; 14; 15].

У Польщі, як і в більшості країн — членів Всесвітньої організації інтелектуальної власності [2], політичні і адміністративні функції держави у сфері промислової власності та авторського права і суміжних прав здійснюються окремо. Тому ПВ не має жодних повноважень щодо охорони авторських прав, а лише співпра-

цюзє з Міністерством культури та охорони національної спадщини (у складі якого є Департамент з авторських та суміжних прав) у вирішенні спільних проблем, що виникають у зв'язку з участю Польщі в міжнародних угодах у сфері інтелектуальної власності [14]. Проте такий підхід не завжди оптимальний з урахуванням різних конкретних умов. Для України, на нашу думку, в цьому випадку найбільше підійшов би досвід таких країн-лідерів у справі охорони інтелектуальної власності як США, Німеччина, Великобританія і, частково, Росія [2; 8].

У ст. 259 Закону про право промислової власності дається визначення ПВ як центрального органу урядової адміністрації у сфері промислової власності, що є синонімом українського центрального органу виконавчої влади. Згідно зі ст. 260, ПВ підпорядковується Раді Міністрів, а нагляд за його діяльністю від імені уряду здійснює міністр економіки. Зазначимо (як дуже позитивний, з нашої точки зору, момент), що Міністерство економіки не має власної компетенції у сфері правової охорони інтелектуальної власності, а тому директиви і доручення міністра стосуються усунення недоліків, виявлених в роботі ПВ в порядку здійснення вищезгаданого нагляду, і не мають нормативного характеру. ПВ щорічно подає міністрові економіки план своєї роботи, звіт про його виконання і виконання бюджету. Якщо мали місце директиви і доручення міністра, у звіті зазначається про стан їх виконання. Отже, відсутнє пряме підпорядкування ПВ міністрові економіки, а йдеться лише про його підзвітність останньому. Проте, міністр економіки все ж має дієві важелі впливу на стан справ у ПВ, оскільки саме за його поданнями голова уряду призначає на посаду і звільняє з посади голову ПВ. Заступники голови ПВ призначаються на посаду і звільняються з посади Головою Ради Міністрів за поданням голови ПВ без участі міністра економіки.

ПВ має якнайширшу, майже універсальну компетенцію у сфері промислової власності. Відповідно до ст. 261 Закону воно виконує усі завдання у справах промислової власності, які випливають з цього Закону, окремих приписів та міжнародних угод. До його компетенції, зокрема, належить: приймання та експертиза заявок на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, географічних зазначень та топографій інтегральних мікросхем, поданих з метою отримання охорони; прийняття рішень про видачу патентів на винаходи, охоронних прав на корисні моделі, знаки для товарів і послуг, прав з реєстрації промислових зразків, географічних зазначень та топографій інтегральних мікросхем; розгляд і вирішення справ в порядку провадження з розв'язання спорів (*w sprawie postkrowania spornego*); ведення реєстрів, передбачених Законом; опрацювання проектів законів та нормативних актів у сфері охорони промислової власності, які видаються урядом та головою уряду на підставі закону; погодження проектів правових актів та інших урядових документів, проектів міжнародних угод з проблематики охорони промислової власності, які готуються органами урядової адміністрації; розвиток співробітництва з патентними відомствами інших країн, включаючи укладання відповідних угод; надання інформації і тлумачення правових приписів, які стосуються охорони промислової власності тощо.

Компетенція ПВ щодо ухвалення рішень про надання правової охорони, ведення реєстрів не поширюється на сорти рослин та селекційні досягнення у тваринництві. У цій сфері спеціально уповноваженим органом є Міністерство сільського господарства, з яким ПВ тісно співпрацює [14], що нагадує український підхід. Така подібність стосується також припинення недобросовісної конкуренції. Компетентними органами в цій сфері є, відповідно, Відомство охорони конкуренції і споживачів Польщі і Антимонопольний комітет України.

Здійснюючи свої повноваження, ПВ співпрацює з центральними та місцевими органами урядової адміністрації, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та профспілками. Порядок такої співпраці детально регламентується розпорядженням уряду [14], що варто запозичення, оскільки питанням взаємодії Державного департаменту інтелектуальної власності України з іншими державними органами присвячено в Положенні про нього лише одне речення [6].

Зокрема, з міністром економіки ПВ співпрацює у справах забезпечення інтересів держави і вітчизняних підприємців у сфері охорони промислової власності при укладанні і реалізації міжнародних угод, які стосуються торгівлі, економічного і науково-технічного співробітництва. ПВ також погоджує з ним свою позицію на форумах міжнародних організацій, в яких воно бере участь, але лише в тому випадку, якщо вимагалось і не було досягнуто узгодження цієї позиції з іншими відповідальними органами урядової адміністрації.

Привертає увагу детальне врегулювання структури ПВ, що визначається його статутом [15].

Голова ПВ за поданням генерального директора ПВ видає організаційні регламенти для підрозділів ПВ (крім експертних, регламенти для яких видаються ним одноосібно), якими визначається обсяг завдань і спосіб їх виконання. Він також може додатково створювати дорадчі і консультативні органи, робочі комісії і групи, визначати їх назву, особовий склад, сферу і порядок діяльності.

Досить ґрунтовно врегульовано в Законі ті аспекти правових форм реалізації повноважень ПВ, які стосуються патентної експертизи і діяльності експертів, статус яких надзвичайно високий (див. ст. ст. 264–271). Цей польський досвід (який відповідає кращим світовим стандартам) варто було б обов'язково запозичити.

Досконало в Законі регулюється порядок діяльності Апеляційної палати та Відділу з розв'язання спорів (Spraw Spornych) (див., відповідно, ст. ст. 244, 249, 275–278 та 250–258, 279–282), які створюються в ПВ його головою. Він також призначає та здійснює безпосередній нагляд за роботою їх керівників. Згідно зі ст. 244, на рішення ПВ, прийняті в порядку провадження за заявками та в порядку реєстрації (postepowanie zgloszeniowe i rejestrowe), сторони протягом визначеного строку (1–2 місяці) можуть внести подання (wniosek) про повторний розгляд справи, що здійснюється спеціальними колегіями (zespyly), які створюються в Апеляційній палаті в складі 3 або 5 осіб з числа експертів. Розгляд справи в Апеляційній палаті зупиняє набрання відповідним рішенням чин-

ності. У Відділі з розв'язання спорів (Spraw Spornych) створюються колегії із квазісудовими повноваженнями у складі 3 або 5 осіб для розгляду спорів у справах щодо визнання недійсними або припинення дії патентів, охоронних прав на корисні моделі, знаки для товарів і послуг, прав з реєстрації промислових зразків, географічних зазначень та топографій інтегральних мікросхем, а також щодо надання примусових ліцензій та в деяких інших справах. Головою колегії може бути особа, яка має стаж роботи суддею, прокурором, адвокатом, професором чи є доктором наук у галузі права. До складу колегії входять на паритетних засадах по одному чи по два експерти і представники громадських організацій, діяльність яких пов'язана із захистом інтелектуальної власності.

Рішення ПВ, які набрали чинності, можуть бути оскаржені сторонами до Вищого адміністративного суду. У разі, коли ці рішення грубо («разюче») порушують право (ст. 254), скаргу до цього ж суду протягом 6 місяців від дня отримання стороною рішення можуть подати голова ПВ, Генеральний прокурор та Уповноважений з прав людини.

Українські реалії відрізняються тим, що, по-перше, відповідно до п. 1 Положення про Державний департамент інтелектуальної власності (далі — Положення) Держдепартамент має статус не центрального органу виконавчої влади, а лише урядового органу державного управління, який діє у складі Міністерства освіти і науки України і йому підпорядкований [6].

По-друге, статус Установи — центрального органу виконавчої влади з питань правової охорони інтелектуальної власності, функції і повноваження якої визначені в низці спеціальних законів, де-юре має Міністерство освіти і науки, а де-факто більшість цих повноважень здійснює Держдепартамент разом з підпорядкованими йому трьома державними «підприємствами» — Укрпатентом, Українським агентством з авторських та суміжних прав (далі — УААСП) та «Інтелзахистом». Досить показово, що, наприклад, у Правилах складання та подання заявки на промисловий зразок, затверджених наказом Міністерства освіти і науки № 110 від 18 лютого 2002 р., відсутні будь-які посилання на повноваження Установи, передбачені, зокрема, в Законі України «Про охорону прав на промислові зразки» та в інших спеціальних законах. З ними цілком ототожнюються повноваження Держдепартаменту на основі «творчого» розвитку сумнівної з точки зору законності формули, яка застосовується в деяких постановках Кабміну, — «Міністерство освіти і науки *в особі* (виділено нами. — *І. З., А. К., Л. К.*) Державного департаменту інтелектуальної власності, що діє у складі зазначеного Міністерства» (див., наприклад, п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» [7]).

По-третє, ситуація, коли одна юридична особа (Держдепартамент, Укрпатент, УААСП) виконує більшість своїх власних повноважень, діючи (де-юре чи де-факто) «в особі», від імені іншої юридичної особи (Міністерства освіти і науки, Держдепартаменту) свідчить про відсутність чіткого розмежування компетенції між Міністерством освіти і науки, Держдепартаментом та згаданими «підприєм-

ствами». Наведемо тут лише кілька яскравих прикладів, які за жодних обставин не можна уявити в контексті діяльності ПВ. У більшості спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності міститься така норма: «Висновки закладу експертизи набувають статусу рішення Установи після їх затвердження Установою». Якщо врахувати, що Укрпатент, який у більшості випадків є закладом експертизи, підпорядкований не безпосередньо Установі (Міністерству освіти і науки), а Держдепартаменту, то стає очевидною штучна ускладненість шляху, що його мають пройти згадані висновки (фактичні рішення), перш ніж стати рішеннями юридичними. Крім того, норми спеціальних законів, положень про Міністерство освіти і науки та про Держдепартамент, статутів згаданих «підприємств» часто або суперечать одні одним, або надають одні й ті ж самі повноваження кільком суб'єктам (наприклад, щодо експертизи заявок).

По-четверте, власні повноваження в цій сфері мають Рада з питань науки і науково-технічної політики при Президентові України і Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності (рішення якого є обов'язковими для органів виконавчої влади).

Узагальнюючи, можемо констатувати, що в Україні статус національного патентного відомства є розмитим, і як єдиний цілісний орган з автономною юрисдикцією воно, по суті, не існує. Це, між іншим, знайшло своє відображення і в зміні відповідних термінів, що використовуються у спеціальних законах. Так, у ст. 5 першої редакції Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р. йшлося про «Державне патентне відомство України», в кількох статтях (1, 2 та ін.) Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» в редакції від 15 грудня 1993 р. давалось визначення поняття «відомства» як Державного комітету України з питань інтелектуальної власності (Держпатенту України). На нашу думку, другий з наведених варіантів можна визнати найбільш вдалим не лише за формою, а й за змістом. Тому відмова від нього після ліквідації в 1999 р. Держпатенту України (як і сама ліквідація) і запровадження поняття «установа» були недостатньо обґрунтованими. До речі, ні в Концепції адміністративної реформи в Україні, ні в спеціальній літературі [1] такий різновид центральних органів виконавчої влади як «установа» не зустрічається.

Нагадаємо, що в міжнародно-правових актах також вживається поняття «відомство». Так, наприклад, у ст. 1 Договору про патентне право від 1 червня 2000 р. дається таке визначення: «Відомство — орган Договірної сторони, уповноважений видавати патенти або займатися іншими питаннями, що регулюються цим договором». У ст. 2 Договору про патентну кооперацію від 19 червня 1970 р. йдеться про «Національне відомство» як «урядовий орган, уповноважений видавати патенти». Крім того, посилання на «Національне відомство» розуміється також як посилання на будь-який міжурядовий орган, уповноважений кількома державами видавати регіональні патенти, за умови, що хоча б одна з цих держав є Договірною державою і що ці держави уповноважили зазначений орган прийняти на себе зобов'язання і здійснювати права,

які цей Договір та Інструкція передбачають щодо Національного відомства. І хто знає, чи не виникне в недалекому майбутньому ситуація, коли в результаті поглибленої інтеграції в рамках СНД і можливого членства в Євразійській патентній організації українська «установа» буде мати досить блідий і підпорядкований щодо новоявленого «Національного відомства» — Євразійського патентного відомства — статус? Наступним кроком може стати втрата цією «установою» не лише назви, але й статусу «відомства». Це, звичайно, може статись і за наявності в Україні органу з назвою і компетенцією патентного відомства, але його відсутність відіграє провокуючу роль.

Отже, ми можемо зробити висновок про дуже високий правовий статус ПВ Польщі, а також можливість і потрібність запозичення багатьох польських підходів у процесі вдосконалення українського законодавства в цій сфері. Досвід Польщі переконує, що основним напрямком реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні має стати утворення на базі Держдепартаменту інтелектуальної власності (разом з Укрпатентом, УААСП та «Інтелзахистом») Державного комітету України з питань інтелектуальної власності (Держпатенту України). Законом йому має бути надано статус національного патентного відомства, тобто спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, відповідального за здійснення державної політики у сфері промислової власності і авторських та суміжних прав. Він би мав автономну юрисдикцію (властиву національним патентним відомствам розвинених країн), і його рішення з питань надання, відмови в наданні, припинення прав на об'єкти інтелектуальної власності приймалися б з дотриманням спеціальної процедури і мали б квазісудовий характер. Використавши досвід Польщі, можна було б передбачити підзвітність новоутвореного Держпатенту міністрові економіки та з питань європейської інтеграції, або (як це має місце в Німеччині, Австрії, Казахстані та інших країнах) міністрові юстиції. Останній варіант може бути більш прийнятним тому, що співробітники-юристи, якими традиційно укомплектоване це міністерство, є найбільш компетентними у вирішенні переважно юридичних за своїм характером проблем охорони інтелектуальної власності. При цьому принципово важливо, щоб міністерство, якому було б підзвітне національне патентне відомство України, не мало окремих від нього власних повноважень щодо охорони інтелектуальної власності, а лише від імені уряду здійснювало б нагляд за діяльністю Держпатенту.

Література

1. Адміністративне право України: Підручник / За ред. Ю. П. Битяка. — Х.: Право, 2001. — С. 72–76.
2. Богданов П., Симопова Л. Функции государства и государственные органы в области охраны интеллектуальной собственности (обзор мировой практики) // Интеллектуальная собственность. — 1999. — № 7. — С. 46.
3. Комзюк Л. Порівняльний аналіз правового статусу патентних відомств Польщі і України // Право України. — 2002. — № 6. — С. 93–98.
4. Лапшов Ю., Шепкаренко М., Гоцчаренко М. Аналіз діяльності патентних відомств пайбільш

- розвинених країн в умовах глобалізації економіки // *Інтелектуальна власність*. — 2001. — № 11. — С. 30–37.
5. Основи інтелектуальної власності. — К.: Ін Юре, 1999. — С. 465–468.
  6. Про затвердження Положення про Державний департамент інтелектуальної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 997 // *Офіційний вісник України*. — 2000. — № 25. — Ст. 1060.
  7. Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 // *Офіційний вісник України*. — 2001. — № 52. — Ст. 2369.
  8. Положение о Федеральной службе по интеллектуальной собственности, патентам и товарным знакам: Утверждено постановлением Правительства Российской Федерации от 16 июля 2004 г. № 299.
  9. Gruszow L. Rozwój działalności urzędów patentowych // *Księga pamiątkowa z okazji 85-lecia ochrony własności przemysłowej w Polsce*. — Warszawa: Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej, 2003. — S. 45–54.
  10. Szewc A., Jyż G. Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej (UP) // *Szewc A., Jyż G. Prawo własności przemysłowej*. — Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2003. — S. 369–390.
  11. Ustawa z dnia 31 maja 1962 r. o Urzędzie Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej — tekst jednolity // *Dz. U.* — 1993 — Nr. 26. — Poz. 118.
  12. Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. — *Prawo własności przemysłowej* // *Dz. U.* — 2001 — Nr. 49. — Poz. 508.
  13. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 sierpnia 2001 r. w sprawie postępowania spornego przed Urzędem Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej // *Dz. U.* — 2001 — Nr. 92. — Poz. 1018.
  14. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej // *Dz. U.* — 2002 — Nr. 8. — Poz. 59.
  15. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 17 września 2001 r. w sprawie nadania statutu Urzędowi Patentowemu Rzeczypospolitej Polskiej // *Dz. U.* — 2001 — Nr. 101. — Poz. 1092.